

הוראתו של הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל בעניין סוף בין השמשות

מתי יש למול תינוק שנולד ביום שישי לאחר שקיעת החמה?

מבוא

הקדמות נצרכות

הדברים בספר 'נברשת' וביאורם

סיכום והערות

מבוא

כתוב בספר שמירת שבת כהלכתה (חלק שני פרק מו סעיף ח):

תינוק שנולד ביום שישי... אם נולד אחרי שקיעת החמה, יש לשאול שאלת
חכם מתי למולו.

ונוסף שם בהערה מה:

ועיין ספר מנהגי ארץ ישראל להרב יעקב גליס שליט"א דף רפב הערה ב
בשם הגר"ש סלנט זצ"ל, דמחשבים בין השמשות לגבי מילה במשך עשר
דקות, ואם הוא נולד בבירור אחרי עשר דקות אחרי שקיעת החמה, הוא נימול
בשבת קודש, עיין שם שהוא מתנה שני תנאים. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך
שליט"א, דישי לפקפק בשמועה זו, וגם שמע מזקני ירושלם תובב"א דבזמן
הגר"ש סלנט זצ"ל קריאת המגריב שהיתה נחשבת אז סימן לשקיעה, היא
בערך באיחור של שבע דקות אחרי השקיעה הנראית, וממילא יוצא שחלילה
להקל לפני 17 דקות לאחר השקיעה הנראית, ומהגרש"ז שליט"א שמעתי
עוד, שנהוג להחמיר ולהחשיב ביה"ש עד 25 דקות שאחרי השקיעה. עכ"ד.

והנה, בעניין המשפט: "ואם הוא נולד בבירור אחרי עשר דקות אחרי שקיעת
החמה הוא נימול בשבת קודש", אכן דברים אלו אינם מתקבלים על הדעת, וצדק
הגרש"ז בהשערותו שמדובר בטעות. ואמנם, במקור נכתב מפורש "עשר דקות אחרי
שעה י"ב" ולא "עשר דקות אחרי שקיעת החמה". בנוסף, אין צורך לדברים ששמע
הגרש"ז מזקני ירושלים, מפני שדברים אלו מפורשים במקור עצמו. אם כן, מוכח
שהגרש"ז לא ראה את הדברים במקורם, אלא רק שמעם על פה כפי הנוסח שהובא
בהערה הנ"ל. לפיכך, בצדק פקפק הגרש"ז אויערבך ב"שמועה" זו. אילו ראה הגרש"ז

את מקור הדברים על דיוקם היה יודע שלא מדובר בשמועה אלא בעדות מפורטת ומוסמכת, ויש להניח שלא היה מפקפק באמינות הדברים, וגם היה מתחשב הלכה למעשה בהוראתו של הגר"ש סלנט, שהיה מגדולי רבני ירושלים¹.

כדי להבין את כל הנושא, נעיין היטב במקור דבריו של הגר"ש סלנט - התשובה שהשיב לרב דוד שפיצר זצ"ל, מחבר ספר "נברשת לנץ החמה בציון". תשובה זו, יחד עם כל הדין ודברים, מודפסת בספרו של הרב שפיצר [ומשם הועתקה באופן חלקי לספר "מנהגי ארץ ישראל"]².

הקדמות נצרכות

לצורך הבנת הדברים יש לדעת מספר הקדמות:

1. בתקופה המדוברת נהג בארץ ישראל שעון הטורקים, המכונה גם: 'שעון ארץ ישראל'. בניגוד לשעונים שלנו שספירת השעות מתחילה בחצות הלילה, בשעון ארץ ישראל ספירת השעות התחילה בשקיעת החמה, לפיכך השעה 12 [=שעה י"ב] בשעון ארץ ישראל מבטאת את זמן שקיעת החמה, ושעה לאחר השקיעה היא שעה 1 וכן הלאה. מכיוון שזמן שקיעת החמה משתנה במהלך ימי השנה, היה צריך לכוון את השעון לשעת השקיעה מידי יום ביומו, או לכל היותר פעם במספר ימים. הכרוז המוסלמי המכונה 'מואזין' קורא למוסלמים בסוף כל יום לתפילה של שקיעת החמה הנקראת תפילת "מע'רב" או "מגרב". בספרות היהודית מכונה קריאה זו בשם 'קריאת המגרב' או 'קריאת המוגרע'ב' וכדומה. בשעת קריאת המגרב, כל התושבים היו מכוונים את שעוניהם לשעה 12 [=שעה י"ב].

2. היושבים בעיר העתיקה של ירושלים אינם יכולים לראות את השמש השוקעת בים התיכון ממערב, מפני שהרים קרובים השוכנים ממערב לעיר העתיקה מסתירים את חופי יפו. לדברי הרב שפיצר, הסתרת ההרים גורמת להקדמת השקיעה הנראית בכ-7 דקות. המוסלמים מנכים את הסתרת ההרים, ולפיכך קריאת המגרב בירושלים מאוחרת כ-7 דקות מהשקיעה הנראית מן העיר העתיקה בירושלים².

1 הגר"ש סלנט הורה הוראות בירושלים במשך קרוב לשבעים שנה (מעת שעלה לארץ בשנת תר"א ועד לפטירתו בשנת תרס"ט), ומתוכם קרוב לארבעים וארבע שנים שהיה ראש הרבנים האשכנזיים בירושלים (מפטירת חותנו הרב יוסף זונדל מסלנט בשנת תרכ"ו, ועד לפטירתו בשנת תרס"ט).

2 בדומה לכך, הרב יהוסף שוורץ כותב בספרו "דברי יוסף" שקריאת המגרב בירושלים מאוחרת ב-10 דקות מהשקיעה הנראית. מבדיקות חוזרות שנעשו בשנה האחרונה על ידי הרב יחזקאל פֶּקֶן שהוא תושב הרובע היהודי בירושלים העתיקה, עולה שכיום המואזין המוסלמי בהר הבית קורא לתפילת המגרב'ב בשעה שהשמש נמצאת 2 מעלות תחת האופק. מחישובים שנעשו על פי לחותו של הרב יהוסף שווארץ יוצא שזמן קריאת המגרב'ב בתקופתו היה קרוב לנתון זה.

3. באופן עקרוני, אורך הזמן שמהנץ החמה ועד לחצות היום אמור להיות זהה לאורך הזמן שמחצות היום ועד לשקיעת החמה. אם מחשבים את השקיעה ההלכתית משעה שהשמש אינה נראית מכל בתי העיר העתיקה שבירושלים יחסרו 7 דקות לחציו השני של היום, וחציו השני של היום יהיה קצר יותר מחציו הראשון של היום. לפיכך, סבר הרב שפיצר שמוכרחים להתעלם מהסתרת ההרים שבמערב ולחשב את השקיעה ההלכתית של ירושלים בשעת קריאת המגרב - בדיוק בשעה 12 [או שעה י"ב] לפי שעון ארץ ישראל. דעתו של הרב שפיצר היא בניגוד לדעתם של פוסקים שונים שסברו שהשקיעה ההלכתית היא בשעה שהשמש אינה נראית מכל בתי העיר³, על אף ששקיעה זו מוקדמת כתוצאה מהסתרת הרים.

4. 'בין השמשות' הוא הזמן שבין סוף היום הוודאי לתחילת הלילה הוודאי, ולעניין הלכה הוא ספק יום ספק לילה, ומתייחסים אליו לחומרא בכל צד, גם כיום וגם כלילה. בגמרא נאמר שבין השמשות מתחיל בשעה שהשמש שוקעת, ומסתיים כדי הילוך שלושת רבעי מיל לאחר השקיעה. לפי "שיטת הגאונים" - "שקיעת החמה" היא בשעה שעיגול השמש מפסיק להיראות. לפי "שיטת רבינו תם" כוונת הגמרא לשקיעה אחרת שאינה נראית לעינינו, ומאוחרת הרבה מהשקיעה הנראית [יש בגמרא הגדרה נוספת לסוף בין השמשות, והיא: כאשר יוצאים שלושה כוכבים בינוניים. במאמר זה אין באפשרותנו להיכנס לפרטי הנושא, למרות שיש מקום רב להאריך בעניין].

5. הגר"א [בביאורו לשולחן ערוך אורח חיים סימן רסא] דחה את שיטת רבינו תם מההלכה, וקבע שבארץ ישראל הלילה הוודאי מתחיל כדי הילוך שלושת רבעי מיל לאחר השקיעה הנראית לעינינו.

6. יש מחלוקת הלכתית (הנובעת מפירושים שונים לסוגיה במסכת פסחים דף צד) כמה דקות הוא 'כדי הילוך מיל'. יש אומרים 18 דקות [ולפי זה הילוך שלושת רבעי (3/4) מיל הוא 13.5 דקות], יש אומרים 22.5 דקות [ולפי זה הילוך 3/4 מיל הוא כ-17 דקות (16.8)] ויש אומרים 24 דקות [ולפי זה הילוך 3/4 מיל הוא 18 דקות]. יש אומרים שדעתו של הגר"א לגבי שיעור הילוך מיל היא ש'כדי הילוך מיל' הוא 22.5 דקות, ויש אומרים שלדעתו של הגר"א 'כדי הילוך מיל' הוא 18 דקות.

7. הגר"ש סלנט היה מתלמידי תלמידיו של הגר"א מוילנא.

8. לגבי מצוות רבות אפשר להחמיר ולהוסיף עוד זמן לבין השמשות, אך לגבי מצוות מילה - מי שמחמיר ומוסיף זמן לבין השמשות הרי הוא מיקל במצוות מילה בזמנה שמצוותה דווקא ביום השמיני ללידה, ולכן צריך לדעת בדיוק מתי

3 עיין שו"ת זבחי צדק החדשות סימן קד, ועוד.

מסתיים בין השמשות, ותינוק הנולד לאחר שמסתיים בין השמשות הרי זה כאילו נולד בעצם היום שלאחריו.

הדברים בספר 'נברשת' וביאורם

לאחר הקדמות אלו נוכל לעיין בדברי הרב שפיצר, המספר את כל השתלשלות הדברים (ספר 'נברשת' חלק ב דף מד עמוד ב):

בענין תינוק הנולד בערב שבת בין השמשות שאלתי (ט"ו טבת תרנה"א)⁴ להרב הגאון המפורסם עלי תבל מוהרש"ס⁵ שליט"א המורה הוראה לאשכנזים בירושלם עיר הקודש ת"ו (לעת עתה שנת תרנה"א) יותר מחמשים שנה, איך מורה הרב להלכה למעשה, אם אירע שתינוק נולד בערב שבת עם שקיעת החמה. והשיב הרב וזה לשונו:

אם התינוק נולד קודם זייג"ר י"ב⁶ שאנו מחשבין פה עיר הקודש, שהוא עוד קודם שקיעת החמה, פשיטא שהוא נימול בערב שבת. ואם נולד אחר כן, ועד עשרה דקים⁷ אחר זייג"ר י"ב, הוא נימול ביום א' כי נחשב לנולד בין השמשות ומפני ספק נימול לט'. ואם הוא נולד בבירור אחר עשרה דקים אחר זייג"ר י"ב הוא נימול ביום שבת קודש, אבל בשני תנאים: א'. שהמילדת דשם תהיה בקיאה ויודעת בבירור שלא יצא ראשו של תינוק מרחם אמו קודם עשרה דקים אחר זייג"ר י"ב, כי אם היה יצא ראשו אז הוא נידון כנולד בין השמשות ונימול לט'. ב'. צריכים גם לידיעת אלה ידיעה נכונה וברורה כל כמה דאפשר ע"י זייג"ר⁸ שהוא נכון ומכוון בהליכתו. עכ"ל.

גם שאלתי אותו אם שכח הדבר הזה, והשיב הרב שאינו שכח כל כך, כי בתוך כל ימי ישיבתו והוראתו פה עיר הקודש אירע לערך חמשה עשר פעמים. והוסיף עוד לאמר וזה לשונו:

ובכן אם יזדמן כן אשה הבאה לישב על המשבר סמוך לערב הן בערב שבת או ערב יום טוב הן במוצאי שבת או יום טוב צריכים בעל האשה עם בני ביתו או שכניו להכין את עצמם בטוב ובדקדוק להשגיח בפרט על שני התנאים הנ"ל. עכ"ל.

4 =תרנ"ה [11 בינואר 1895 למניינם].

5 =מורינו הרב שמואל סלנט.

6 =שעה יב / שעה 12.

7 =דקות.

8 =שעון.

ונראה שהרב פסק כן על פי דעת הגר"א ז"ל שאחר שקיעת החמה מיד מתחיל בין השמשות⁹ רק לא הבנתי עוד הוראתו של עשרה דקים ולא יותר לשהיית בין השמשות (אבל באותו מעמד לא יכולתי עוד לשאול עבור זה, עד למחר ביום שבת קודש ט"ז טבת) ושאלתי שנית למה הרב מחשב רק עשרה דקים לספק יום ספק לילה לענין תינוק שנולד בין השמשות הרי זה דלא כמאן¹⁰. והשיב הרב וזה לשונו:

לעולם כרבי יהודה לענין שבת שג' רבעי מיל הוא שהיית בין השמשות, ולא קשיא, כי אני מחשב אפילו שבעה עשר דקים כדי שיהיו הג' רבעי מיל עולים אפילו להחשבון של הגר"א ז"ל אשר לשיטתו שיעור מיל הוא כ"ב דקים וחצי¹¹ אבל אני מתחיל לחשוב שבעה דקים שהם קודם כלות שעה י"ב מחמת שאז נעלמה מעינינו החמה לגמרי ממעל לכל בתי העיר הגבוהים. ואותן זיי"ן¹² דקים אני מצרף אותם אל העשרה דקים שהם אחר שעה י"ב. עכ"ל¹³.

ואמרתי אליו שלפי עניות דעתי הצירוף הזה אינו נכון. כי אלה השבעה דקים שהם קודם שעה י"ב צריך להיות נידון ליום ברור. חדא, לפי דברי הרב בעצמו שאמר לעיל אם נולד בערב שבת קודם זייג"ר י"ב פשיטא שנימול בערב שבת¹⁴, ועוד, בשביל שהשקיעה הלזו אשר אנו רואים ממעל לבתי העיר הגבוהים אינה מן החשבון של השקיעה כלל כידוע ומפורסם זה שרק ההרים הגבוהים שבמערב העיר והם קרובים אליה על כן הם מכסים את החמה מעינינו קודם הזמן השקיעה האמתית מתחת האופק הרחוק שהוא

9 ולא כשיטת רבינו תם.

10 כי הילוך 3/4 מיל צריך להיות או 13.5 או 16.8 או 18 דקות, לפי הדעות השונות בהילוך מיל, אבל אין אף דעה שהילוך 3/4 מיל הוא רק 10 דקות.

11 = 22.5 דקות.

12 = 7.

13 כלומר: הגר"ש סלנט השיב שהוא מחשב 3/4 מיל לפי דעת הגר"א שהילוך מיל הוא 22.5 דקות, ולפיכך שלושת רבעי מיל הוא כ-17 דקות, אלא שהגר"ש סבר שיש לחשב את השקיעה ההלכתית לפי השקיעה הנראית מבלי להתעלם מהרים קרובים המסתירים את האופק המערבי, ומכיוון ששבע דקות לפני שעה י"ב השמש כבר אינה נראית מכל בתי העיר העתיקה, לפיכך יש לחשב את ה-17 דקות מ-7 דקות שלפני שעה י"ב ועד 10 דקות שלאחר שעה י"ב, שה"כ 17 דקות מהשקיעה ההלכתית.

14 כלומר: ברור שהדין הוא שתינוק שנולד ביום שישי לאחר השקיעה אין מלים אותו ביום שישי, ואם הגרש"ס מחשב את השקיעה ההלכתית 7 דקות לפני שעה י"ב, מדוע אמר שתינוק שנולד עד שעה י"ב פשיטא שנימול בערב שבת?

הים המערבי השייך עוד אל העיר הקדושה ירושלם ת"ו, לפי החשבון של נץ החמה (עיין החשבון בנברשת חלק א' נ"ו נ"ח), שכמו שבבוקר בשעת הזריחה אנו מחשבים את הזריחה מיד כשאנו רואים את הנקודה הראשונה עולה ממעל להאופק הרחוק מאוד מן העיר, ואם הוא דרך משל רחוק זי"ן שעות וזי"ן דקים - פירוש שהחמה שוהה כן ממקום זריחתה עד שתגיע ממעל לראשנו מכוון, דהיינו בחצי היום, צריכים לעומת זה גם לעת ערב לחשב את שקיעתה לא במוקדם אלא דוקא עד ששוקעת הנקודה האחרונה מתחת להאופק הרחוק, כדי שיהיה מכוון הריחוק של ערב כנגד הריחוק של בוקר, ולפי זה צריכים לחשב שהחמה תהיה מן חצי היום עד שתגיע לסוף אופק ומקום שקיעה של אותו היום גם כן זי"ן שעות וזי"ן דקים ואז שוקעת הנקודה האחרונה של עיגול החמה לתוך הים, ואז הוא סוף שעה י"ב, ומאז מתחיל זמן בין השמשות, ולא זי"ן דקים קודם לכן. ועוד, הא נראה לעין כל בחוש השמש בהבנין הגבוה לנגדנו בהר הזיתים¹⁵ עד ארבע דקים קודם סוף שעה י"ב, ואיך אפשר לחשב זי"ן¹⁶. ועוד קשה הלא הרב בעצמו מחשב תמיד את הזמן הנץ החמה במוקדם לערך חמישה דקים נגד החשבון הנץ שביארתי עתה. לפי זה איפכא מסתברא, שהיה צריך לחשב את הזמן השקיעה מאוחר יותר, דהיינו תמור¹⁷ חשבוננו הנזכר שמתחיל לחשב זי"ן דקים קודם שעה י"ב לזמן בין השמשות, היה צריך לחשב איפכא ולהוסיף חמישה דקים אחר שעה י"ב על היום העבר, ואחר עבור החמישה דקים להתחיל לחשב זמן בין השמשות¹⁸, ואז היה מגיע תמור עשרה דקים אל עשרים ושנים דקים אחר שעה י"ב לפי חשבוננו לפי דעת הגר"א ז"ל. ושתק הרב והלך לו בפנים צהובות.

בחצי חודש שבט תרס"ב¹⁹ ציוה עלי הרב הגאון מוהר"ר אליה דוד²⁰ שליט"א אב בית דין דכאן לילך אל הרב הגאון מוהרש"ס שליט"א לשאול את פיו אם הוא מסכים לדבריי הנ"ל שהשבתי לו מאז או לא. וקריתי כל שקלא וטריא הנ"ל לפני הרב מוהרש"ס ביום א' כ"ה שבט, ואחר כלות הוויכוח נתן הוא לי

15 השמש משתקפת על המגדל של כנסיית העלייה הרוסית שעל הר הזיתים, שגובהו מעל 60 מטרים.

16 כלומר: ולכל היותר יש לחשב שהשקיעה היא שלוש דקות לפני השקיעה המישורית.

17 =תמורת/במקום.

18 כדי שחציו השני של היום יהיה שווה לחציו הראשון.

19 לאחר 7 שנים מהמעשה הקודם.

20 האדר"ת - הרב אליה דוד רבינוביץ-תאומים, רבה של ירושלים בסוף ימיו של הרש"ס.

רשות להוסיף על העשרה דקים הנ"ל שהם אחר זייג"ר י"ב עוד שנים עשר דקים, סך הכל עשרים ושנים דקים לאחר זייג"ר י"ב, יהיה כדי לצאת מספק לפי שדרך המילדת לשתוק מלומר מזל טוב עד אחר שראתה על האבנים אם בן הוא או בת, וזה נמשך זמן מה וכבר יצא ראשו ורובו של הוולד ונחשב כילוד בין השמשות, על כן צריכים להוסיף אחר השיעור הנ"ל.

עד כאן לשון הרב מוהרש"ס שציווה עלי בשמחה להשיב כן דבריו וסברתו להרב אב"ד מוהר"ר אליה דוד הנ"ל, אשר שלחני אליו.

סיכום והערות

1. מכיוון שהיה מתלמידי תלמידיו של הגר"א, הגר"ש סלנט פסק הלכה למעשה לעניין מילה במשך עשרות שנים כדעת הגר"א שאחר שיעור הילוך שלושת רבעי מיל לאחר שקיעת החמה [של שיטת הגאונים] מסתיים בין השמשות ומתחיל הלילה הגמור, אלא שהתנה זאת בידיעה מדוייקת [על פי שעון מדוייק] שאכן זמן יציאת ראשו של הוולד היה לאחר סוף הילוך שלושת רבעי מיל מהשקיעה.
2. הגר"ש סלנט סובר שלפי דעת הגר"א שיעור הילוך שלושת רבעי מיל הוא כ-17 דקות [ושיעור הילוך מיל הוא 22.5 דקות].
3. הגר"ש סלנט סבר שיש לחשב את השקיעה ההלכתית לפי השקיעה הנראית מהעיר מבלי להתעלם מהרים קרובים המסתירים את האופק המערבי, ולפיכך הורה שיש לחשב את סוף בין השמשות ותחילת הלילה הוודאי עשר דקות לאחר שעה י"ב, שהם 17 דקות לאחר השקיעה שלפי שיטתו.
4. כתוצאה מהחשש שאנשים לא יודעים בדיוק את זמן יציאת ראשו של הוולד, הגר"ש סלנט נתן לרב שפיצר ולרב אדר"ת רשות להוסיף בהוראה למעשה לציבור הרחב [שאינו בקי במדוייק בזמן יציאת ראש הוולד] עוד 12 דקות על ה-10 דקות שלאחר שעה י"ב, כלומר: להורות לציבור שתינוק הנולד בליל שבת 22 דקות לאחר שעה י"ב, יש למולו בשבת הבאה [שהוא היום השמיני ללידה].
5. יש לדון מדוע הוסיף הגר"ש סלנט זמן רב כל כך - 12 דקות - כתוצאה מחשש זמן יציאת ראש הולד. ייתכן - אך לא מוכרח - לומר שבסופו של דבר, הגר"ש סלנט חשש לדעתו של הרב שפיצר שיש לחשב את השקיעה ההלכתית בניכוי הסתרות ההרים, ולכן יש לחשב מעיקר הדין 17 דקות לאחר שעה י"ב, ולא 17 דקות לאחר השקיעה המוקדמת כתוצאה מההסתרות. על כך הוסיף רק 5 דקות מחשש זמן יציאת ראש הולד, וכך הגיע ל 22 דקות לאחר שעה י"ב.
6. לא רק שהגר"ש סלנט הורה בעצמו לעניין מילה בשבת כפי דעת הגר"א בשיעור

בין השמשות, אלא שלפי הוראתו, גם הרב אליהו דוד רבינוביץ'-תאומים [האדר"ת] הורה כך למעשה.

7. ודאי שגם לפי הוראתו האחרונה של הגר"ש סלנט, במקרה שלמורה ההוראה ידוע בבירור [על פי שיעור מדויק] שיציאת ראשו של הוולד הייתה 17 דקות לאחר השקיעה של ערב שבת, יש להורות למול את התינוק בשבת הבאה, אף שעדיין לא עברו 22 דקות מהשקיעה של ערב שבת.

8. עד כאן סוכמו הדברים הברורים, אך עדיין נותרה קשה הסתירה בדברי הגר"ש סלנט: אם הוא מחשב את השקיעה ההלכתית 7 דקות לפני שעה י"ב, מדוע אמר ש"תינוק שנולד עד שעה י"ב פשיטא שנימול בערב שבת"?

ועוד כמה הערות נוספות: לדעת הגר"א **השיעור של שלושת רבעי מיל הוא רק בתקופת ניסן ותשרי שהיום והלילה שווים**, אבל בקיץ ובחורף הזמן מתאחר בשיעורים שונים. האיחור הארוך ביותר [בתקופת תמוז] אינו מתארך מעבר ל- 3 דקות, ולכן לשיטת הגר"א בכל ארץ ישראל ובכל ימות השנה כאשר חולפים 20 דקות מהשקיעה וודאי שהסתיים בין השמשות. בנוסף, לדעת הגר"א **השיעור של שלושת רבעי מיל נאמר רק לגבי אופק ארץ ישראל ובבל**, אך בארצות אחרות בין השמשות נמשך שיעורים שונים לחלוטין ויש לחשב את השיעור לכל מקום ומקום ולכל עונה מעונות השנה על פי שיטת 'מעלות' [כלומר: לפי מספר המעלות שהשמש נמצאת תחת האופק - שזה מבטא את מידת החשכה. ואין כאן המקום להאריך].

הגר"ש סלנט לא ניסה לבדוק האם רואים שלושה כוכבים בינוניים 17 דקות לאחר השקיעה, אלא סמך על דעת הגר"א ועל דברי הגמרא. בדורנו הוברר על ידי עדים נאמנים רבים ש-17 דקות לאחר השקיעה המישורית בתקופת ניסן ותשרי ניתן לראות שלושה כוכבים בינוניים, ובתנאי שהצופה ידע לפני התצפית היכן ממוקמים שלושת הכוכבים [וגם בזה אין כאן המקום להאריך].

זכינו להבהיר את פסק ההלכה התמוה-לכאורה של הגר"ש סלנט זצ"ל רבה של ירושלים, פסק הלכה שיש לו השלכות אף לימינו.